

VENE-SAKSA LEEGIONI FORMEERIMISEST EESTIS
(1812 - 1813)

R. Helme

1812. a. ründas Napoleon Venemaad paljudest Euroopa maadest vägivaldselt värvatud hiigelarmeeaga. Selle sõjaväe võitlusmoraal ei olnud kõrge: juba kampaania esimestel päevadel algas massiline deserteerimine või vabatahtlik vaenlastele vangiantmine. Vene valituss-püüdis maksimaalselt mobiliseerida Napoleoni-vastaseid jõude, et suunata need relvastatud võitlusse vaenlase tagasilöömiseks ja Euroopa vabastamiseks. Tekkis Vene-Saksa ja Vene-Hispaania relvavendlus, mis ilmekamalt kui poliitilised deklaratsioonid tõestas prantslaste poolt alistatud rahvaste ja Venemaa võitluse eesmärkide ühtsust.

Tähtsaks sõjalis-poliitiliseks ürituseks kujunes Keiserliku Vene-Saksa Leegioni formeerimine. Kuna leegioni osavõtt lahingutegevusest leidis aset juba väljaspool Isamaasõja sündmustikku, siis vaatleme lähemalt tema formeerimise esimest etappi, mis toimus osaliselt Eesti aladel.

Vene-Saksa Leegioni ajaloo historiograafia pole kuigi rikas. Vähestes olemasolevates käsitlustes on peatähelepanu pööratud kas sõjasündmustele (B. v. Quistorp), või ürituse poliitilis-diplomaatilisele ja rahalisele küljele (G. Venzky) /1/. Vanematel uurijatel polnud võimalik kasutada Vene arhiivide materjale, kuid ka Saksa DV ajaloolased pole Leegioni uurimisel sellest võimalusest hoolinud /2/. Nõukogude ajaloolased A. Fadejev, A. Abalihin ja V. Babkin on aga arhiividokumentidega ümber käinud meelevaldselt ja viidanud ebatäpselt. Nende artiklreis on mitmeid ilmseid vigu; V. Babkini kirjutises on autori mõtet sageli raske jälgida - niivõrd segi on paisatud tegelik sündmuste kulg /3/. Leegioni loomise välispoliitilisest taustast on ülevaate andnud L. Zak /4/. Mahukas dokumentide kogumikus "Vene armee sõjakäik Napoleoni vastu 1813. a. ja Saksamaa vabastamine" /5/ on avaldatud paarkümmend Leegioni ajaloo jaoks tähtsat dokumenti, kuid enamik viiteid nende asukohale arhiivis ei pea paika. Nii olengi alljärgnevalt püüdnud täpsustada meie teadmisi Leegioni ajaloo kohta ja vältida varasemates väljaannetes tehtud vigu.

Eesti ja Läti ajaloolased pole küsimust üldse puudutanud, kuigi mõlema vabariigi arhiivides leidub selle kohta materjale.

Idee kasutada Napoleoni-vastaseid jõude avalikus

võitluses tekkis juba enne Isamaasõda. Sõja alguses Venemaale asunud endise Preisi ministri K. v. Steini initsiatiivil ja tsaari käsul loodi juunikuus Saksa Asjade ja Vene-Saksa Leegioni Moodustamise Komitee/6/. Sellesse kuulusid Oldenburgi hertsog Peter Friedrich Ludwig /7/, krahv V. Kotšubei, K. v. Stein, kindraladjutant krahv C. Lieven (keda peagi asendas suurtükiväedepartemangu asedirektor I.G. Gogel). Augustis liitus Komiteega veel tuntud literaat E.M. Arndt /8/. Esimene istung toimus 16. juunil 1812. a. /9/ (siin ja edaspidi kõik kuupäevad vana kalendri järgi). Komitee pidas sidet teiste emigratsioonis olevate Napoleoni-vastaselt meelestatud Saksamaa-esindajatega. Leegioni loomine oli vaid üks Komitee tegevuse suundi. Selle eeskujuks oli Suurbritannia abiga loodud Inglise-Saksa Leegion (*The King's German Legion, 1803*), mis tegutses Pürenee poolsaarel. 1805. a. esitas Hannoveri ooberstleitnant Arentschild tsaar Aleksandrile Vene-Saksa väeosa formeerimise kava, mis aga jäi arvestamata /10/. 5. juunil 1811. a. esitasid polkovnik A. Tšernõšev ja Austria kindralleitnant L.G.T. v. Walmoden tsaarile projekti, milles soovitasid sõja puhul kohe valmis olla sakslastest korpuse moodustamiseks ning juba eelnevalt ette valmistada vajalik kaader. Autorid panid ette kutsuda Saksa vürstide teenistusest kolme pataljoni, kahe ratsapolgu ja kahe suurtükiväeroodu formeerimiseks vajalik hulk võitlejaid. Ohvitseridena soovitati kasutada balti aadlikke ning alles hiljem täiendada korpust ülejooksikute ja sõjavangide hulgast pärinevate vabatahtlikega. Projekti ellu ei viidud, kuid selles leiduvaid mõtteid kasutati Vene-Saksa Leegioni loomisel. Samuti rändas kalevi alla 5. augustil 1811. a. tsaarile esitatud hertsog Peteri memorandum leegioni loomise kohta /11/. Hertsog Peteri adjutandi, polkovnik W.D. Arentschildi ettepanekul hakati uut formeeringut nimetama Vene-Saksa Leegioniks /12/.

Kavas oli leegion koostada desertööridest ja sõjavangidest ning Vene alamatest, kes vabatahtlikult sinna astuvad. Leegion pidi moodustama tuumiku, mille ümber koguneksid vabaduse eest võitlevad jõud kogu Saksamaalt. Ettekavatsetult nimetati teda ühtlasi Saksa, mitte Preisi leegioniks. Just üldsaksalikkuse joon v. Steini plaanides häiris legitimistlikult meelestatud hertsogeid, kelle peaeesmärgiks oli ennekoike revolutsioonilise feodaalse Euroopa taastamine ilma laialdase rahvasõjata /13/.

Et innustada sakslasi Suurest Armeest deserteerima, levitati rohkearvuliselt üleskutsed ja lendlehti, mille autorite hulgas olid ka v. Stein ja E.M. Arndt /14/. Esimesed 500 eksemplari proklamatsioone saadeti Barclay de Tollyle juba 29. juunil /15/. Desertööre meelitati ka kuupalgaga /16/. Eriti püüti luua sidemeid suuremate Preisi väeosadega Balti kubermangudes. Juuni keskel saabus Riiga endine Preisi

major v.d. Goltz, kes aga asjatult proovis Preisi hussaarirügementi Vene poolele üle tulema meelitada /17/. Seesuguseid katseid tehti veelgi /18/, kuid esialgu ei õnnestunud preisi distsipliini murda. Seepärast pöörati peatähelepanu propagandale sõjavangide hulgas.

Vangide koondumispaikadeks said Tallinn ja Kiiev. Sakslaste edasitoimetamiseks loodi depood veel Pihkvas ja Jaroslavlis /19/. Vene teenistuses olevad Preisi ohvitserid v. Bose, Paraviczini ja v. Horn külastasid sõjavangilaagreid ja kutsusid mehi Leegionisse. Transpordivahendite nappus muutis meeste koondamise piinarikkaks /20/. E.M. Arndt kirjutab: "Vangid olid marssimisest, külmast, viletsast toidust ja halvast kohtlemisest üdini kurnatud ... ning surid nagu kärbsed. Nägin küllaldaselt neid õnnetuud külmunud ja nälginud noormehi. Lõpuks jäi väeosa tarvis järele õige vähe kõlblikku materjali" /21/. 566-st Polotskist Pihkvasse siirdunud sakslasest jõudis kohale vaid 166 meest; 4200-st mehest, kes Kiievist sinnasamasse tulid, jäi ellu ainult 381 /22/. Vangide hulgas levisid haigused, mis jätkasid oma laastamistööd hiljemgi, Leegioni allüksustes /23/.

Leegioni astuda soovijad ilmusid juba sõja esimestel päevadel /24/. Esimene vangide partii (8 preislasi) saabus Tallinna 29. juunil /25/. Juulis-augustis hakkasid tulema suured sakslaste salgad Balti sõjatandril. Dahlenkircheni (Dole) lähietel saabus 664 vangi /26/.

Selleks, et moodustada nendest meestest taas regulaararmee üksus, saadeti Tallinna polkovnik Arentschild. Kindralite Lieveni ja Gogeli kontrolli all alustas ta Leegioni faktilist loomist.

Augustikuu jooksul pandi alus 1. jalaväepataljonile (kapten v. Namtzer), 1. hussaaripolgule (major v.d. Goltz), suurtükipatareile (kapten Monhaupt), jägriroodule (kapten v. Horn) ja pargiroodule. Võitlejaile garanteeriti, et neid ei kasutata nende endi valitsejate vastu /27/. Kuna ohvitserid ei jätkunud, komandeeriti neid Leegioni juurde Vene armeest /28/. Palju astus sinna Balti sakslasi: hussaaripolgu ohvitseridest oli 50 % baltlased /29/.

Kõik sõjavangid ja desertöörid säilitasid oma austame, kuid Komiteel oli õigus väljastada ohvitseripatente; tsaar aprobeeris vastavad esildised automaatselt /30/. Leegionile anti Vene väeosadega sarnane organisatsioon /31/. Leegionärid said peamiselt Vene relvastuse ja vormiriietuse, ent tunduvalt viletsama, kui Vene armee üksustel /32/. Raskusi oli relvade muretsemisega. Riiast saadeti Tallinna 1358 jalaväemõõka ja 1014 hussaarisaablit /33/. 1813. a. märtsis palus Oldenburgi hertsog 4 pataljoni tarvis 3500 püssi, kuid Sõjaministeerium nõustus vaid 2400 relva eraldamisega. Lõpuks saadi suur hulk püsse Inglismaalt /34/. Raha Leegioni tarbeks ei jätkunud. Nii olid mehed esimesitel teenistusküudel ilma palgata /35/. Vene valitsus

kohustus kindlustama leegionäre proviandi, varustuse ja laskemoonaga, kuid rahanduslik külg jäi Suurbriitannia kanda. Ent 1812. a. inglased keeldusid sellest. Alates 1813. a. märtsist eraldasid nad Rootsile määratud subsideerimist 1 000 000 naelsterlingit Leegioni ülalpidamiseks ning Põhja-Saksamaalt meeste värbamiseks /36/. Alles 1813. a. juunis fikseeriti inglaste kohustused Peterswaldau konventsiooniga /37/. Kuid ka pärast seda kaebas hertsog Peter oma kohustusi mitte täitvate inglaste peale /38/.

Meeste praktiliseks väljaõppeks, kuid silmas pidades ka asjaolu, et Tallinnas sõjaväge faktiliselt polnud, käskis krahv Lieven iga päev 40 - 50 meest linnasisevahtkondadesse saata /39/. Seejuures tekkisid konfliktid linnakodanikega. 5. oktoobril läks asi kakluseni Leegioni veltveebli ja kaupmees T. Tšeremissovi selli vahel. Asjaosalised arreteeriti ja viidi politseipeavahti. Kuid paljastatud mõrkadega leegionärid vabastasid oma seltsimehe ja võtsid ka selli kaasa oma vahtkonnaruumi /40/. Juurdlus näitas, et süüdlasteks osutusid linnakodanikud, kuigi kindral Gogel oma ettekandes osundab, et konflikti peapõhjuseks olid Leegioni formeerimise tõttu linnale asetatud täiendavad kohustused /41/.

Septembri keskpaigaks oli Tallinnas osaliselt komplekteeritud ka 2. pataljon, kuid edasist formeerimist takistas valitsuse otsus paisata Leegion Soome, kus samuti oli vägedest nappus. 14. oktoobril asus 1424 leegionäri laevadele ning siirdus Soome /42/. Üks alustest hukkus Loviisa lähedal ja Leegion kaotas suure osa kraamivarustusest /43/. Soomes dislotseerus jalaja suurtükivägi Loviisasse, ratsavägi ja jäägrid aga Porvoosse. Leegionäride arv küündis detsembris 2058 meheni /44/.

Tallinna jäi üks ohvitser uute vabatahtlike vastuvõtuks ning 41 haiget /45/. Kogu sügise jooksul saabus sinna hulgaliselt sõjavange, kelle hulgast mitmed sajad avaldasid soovi astuda Leegioni ridadesse /46/. Usa saadeti meritsi Soome, ülejäänud aga Narva kaudu Sise-Venemaale /47/.

Seoses Isamaasõja lõpetamise ja Vene armee välissõjakäigu algusega toimusid Leegioni elus suured muutused. Lakkas preislaste vool pataljonidesse, kuna Preisimaa lahkus Napoleoni liitlaste leerist. Uued pataljonid (nr. 3 - 7) olid poliitilises mõttes äärmiselt kireva koosseisuga. Suuresti kasvas saksilaste osa /48/. Allüksused erinesid võitlusvõime ja moraali poolest. Leegioni sattu hulgaliselt juhuslikku elementi. Venemaal vangilangenud Württembergi ohvitser H. v. Roos kirjutab, et nägi üht leegionäride salka, mille ohvitserid isegi ei varjanud, et nad on Napoleoni pooldajad ja ootavad vaid juhust poole vahetamiseks. Hiljem lasti mõned neist hoiatuseks maha /49/.

29. juulil teatas Tartu politseimeister Gesinski

Leegioni passiga husaar K.L. Grossi kinnipidamisest, sest ilmnes, et too kavatses sõjaväeteenistuse asemel hoopis Tartu Ülikooli astuda /50/.

Siiski ei pääsenud mitte iga soovija Leegioni. 2. septembril esitas krahv Lieven Sõjaministeeriumile raporti, milles teatas, et tema kogutud andmeile ei saa Leegioni võtta portupee-lipnik Friedrich v. Seydlitzi, kuna too teenis omal ajal Saksamaal Napoleoni-vastast ülestõusu üritanud major v. Schilli väesalgas /51/. (Äärmiselt tüüpiline legitimistlikult meelestatud aristokraadi mõttekäik).

Kuna tekkis reaalne väljavaade värvata lähitulevikus leegionäre juba Saksamaal, otsustati formeeritavad väeosad piirile lähemale viia. 1813. a. veebruaris asetused 1. pataljon ja jäägrid Narva ning selle ümbrusse, 2. pataljon aga Valka. Depoo ümberpaigutamise ja Pihkvast Valka loodeti piiri panna ka möllavale tüüfus- ja närvipalavikuepideemiale /52/. Sõjaministeeriumi asjaajaja, vürst Gortšakov andis Liivimaa tsiviilkuberneri kätte ette valmistada korterid, proviant ja furaaž 3000 mehe ja 1500 hobuse jaoks, kes pidid Valga lähima väiksemate salkade kaupa (300 meest ja 500 hobust). Mitmele allüksusele polnud Valgas peatumine ette nähtud ja nad läksid otseteed Riiga või Miitavisse (Jelgava) /53/. Kuna nii suurte varude koondamine lühikese aja jooksul võimatuks osutus, pidid leegionärid moona ise kohapealt muretsema (proviandidepartemangu arvel) /54/. Olukorda lihtsustas see, et enamik saabunuist paigutati laiali Valga ümbruse mõisatesse /55/. Linnas valmistati ette hoone-hospidali tarvis /56/.

Huvitav on märkida, et Leegioni juures viibis Suurbritannia esindajana kolonel sir Hudson Lowe - pärastine St. Héléne'i saare kurikuulus kuberner. Valgas juhtis ta isiklikult 2. pataljoni, hiljem (Miitavis, Königsbergis) ka muude allüksuste väljaõpet. Tema lemmiktegevuseks oli isikkoosseisu kontrollimine nimekirjade järgi. Sellega viis ta meeleheitetele nii staabiohvitserid kui ka lõpututest apellidest tüdinevad sõdurid. Hudson Lowe' väiklane ja õel iseloom, mis Napoleoni valvates täiuseni arenes, ilmnes ebameeldival juba Valgas /57/.

3. pataljoni ja 2. husaaripolgu kaadreile pandi 1813. a. veebruaris alus juba Miitavis /58/. Teated saksa väeosa formeerimisest levisid nii kiiresti, et juba mõned päevad pärast Königsbergi hõivamist Vene vägede poolt (jaanuari algus 1813. a.) hakkasid Ida-Preisimaalt laekuma sooviavaldused Leegioni astumiseks /59/. Märtsis said Leegioni edasise formeerimise keskusteks juba Königsberg ja Berliin /60/. Kogu väeosa tegevus allutati M. Kutuzovi käsul kindral L.A. P. v. Wittgensteini kõrgemale juhtimisele /61/.

1813. a. aprillis oli Leegionis 3003 jalaväelast, 929 ratsaväelast ja 312 suurtükiväelast - kokku 4244 meest /62/. Mais kasvas võitlejate arv 5511 meheni,

kuid sõja lõpuni jäi keskmiseks meeste arvuks Leegionis 5000 - 5500 /63/.

1813. - 1814. a. kampaaniates võitles Leegion Vene teenistusse astunud kindral L.G.T. v. Walmodeni kommando all Põhja-Saksamaal ja Hollandis, saavutades tubli lahinguüksuse reputatsiooni. Tema ridadesse kuulus ka silmapaistev sõjateoreetik C. v. Clausewitz ning teisedki progressiivselt meelestatud Preisi ohvitserid.

1815. a. aprillis Vene-Saksa Leegion likvideeriti.

Leegioni loomine on üks neid seiku, mis otseselt seovad Eestit 1812. a. Isamaasõjaga, kus paljud Venemaa rahvad võitlesid ühiselt võõramaiste vallutajate vastu.

KIRJANDUS

1. Quistorp B. v. Die Kaiserliche Russische-Deutsche Legion. - Berlin, 1860; Venzky G. Die Russische-deutsche Legion in der Jahren 1811 - 1815. - Wiesbaden, 1966. Teos põhineb Oldenburgi hertsogi arhiivimaterjalidele (Saksa LV Alam-Saksi Riigiarhiiv Oldenburgis). Samu dokumente sisaldavad palju rikkalikumad NSVL Sõjaajaloo Riikliku Keskariivi (edaspidi NSVL SARKA) fondid. Seetõttu kannatab Venzky töö teatud ühekülgse all.
2. Kamnitzer H. Stein und das "Deutsche Comité" in Rußland 1812 - 1813 // Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. - 1953 - H. 1; Kloock E.-U. Das Comité für deutsche Angelegenheiten in Rußland 1812 - 1913. - Berlin, 1954.
3. Фадеев А.В. К истории создания русско-немецкого легиона в России в 1812 - 1813 гг. // Освободительная война 1813 года против наполеоновского господства. - М., 1965. - С. 264 - 273; Абалихин Б.С. Русская армейская пропаганда и национально-освободительное движение в Германии (1812 - 1813) // Из истории национально-освободительной борьбы в дореволюционной России. - Волгоград, 1968. - С. 170 - 200; Бабкин В.И. К вопросу о совместных боевых действиях русского и немецкого ополчений в Освободительной войне 1813 - 1814 гг. // Из истории классовой и национально-освободительной борьбы народов дореволюционной и советской России. - Волгоград, 1975. - С. 3 - 56.
4. Зак Л.А. Англия и германская проблема (Из дипломатической истории наполеоновских войн). - М., 1963. - Гл. III.
5. Поход русской армии против Наполеона в 1813 г. и освобождение Германии. - М., 1964 (edaspidi Поход русской армии).
6. Freiherr vom Stein. Briefwechsel, Denkschriften und Auszeichnungen / Bearb. v. E. Botzenhart. - Berlin, 1937. - Bd. IV. - S. 12.
7. Поход русской армии. - С. 431; Quistorp B. v. Op. cit. - S. 7; Kloock E.-U. Op. cit. - S. 11. Komitee tööst võtsid järgemööda osa kolm Oldenburgi hertsogit: prints Georg, prints August ja alles pärast Komitee asutamist St.-Peterburgis (augustis) sai esimeheks hertsog Peter.
8. Vt. tema iseloomustused Komitee liikmete kohta: Arndt E.M. Erinnerungen aus dem äußeren Leben. - Berlin, 1939. - S. 178 - 187, 191 - 192; idem. Meine Wanderungen und Wandelungen mit dem Reichsfreiherrn Heinrich Karl Friedrich von Stein. - Berlin, 1858. - S. 8 - 12; idem. Erinnerungen. 1769 - 1815. - Berlin, 1985. - S. 372, 376 (Briefe).
9. Поход русской армии. - С. 431; Quistorp B.v. Op. cit. - S. 7; Kloock E.-U. Op. cit. - S. 11.

10. Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände. (Conversations-Lexicon). In zehn Bänden. - Leipzig: F.A. Brockhaus, 1822. - Bd. 5. - S. 674.
11. Сборник императорского Русского исторического общества (РИО). - Т. 21. - С. 117 - 118; Venzky G. Op. cit. - S. 25 - 31.
12. NSVL SARKA, Sõjateaduslik fond (edaspidi STF), s. 3591, l. 2р.
13. Барон Штейн. Из кн.: Life and Times of Stein by J.R. Seeley. 1878. Жизнь и времена Штейна / Соч. Дж. Силя // Русский архив. 1880. - Кн. 2. - С. 449 - 450 (edaspidi - Барон Штейн); Kloock E.-U. Op. cit. - S. 26, 30.
14. NSVL SARKA, STF, s. 3654, l. 2-4р; Листовки Отечественной войны 1812 года. - М., 1962. - С. 23 - 28; 1812. Baltische Erinnerungsblätter. - Riga, 1912. - S. 250 - 253; Russische Aufrufe an die Deutschen 1812 und 1813: Eine geschichtliche Reminiszentz // Baltische Monatschrift. - 1912. - Bd. 74, N. 7/8. - S. 80 - 91; Kloock E.-U. Op. cit. - S. 12, 18, 21.
15. Материалы Военно-Ученого архива Генерального Штаба: Отечественная война 1812 года. - СПб., 1910. - Т. XIII. - С. 355.
16. NSVL SARKA, STF, s. 492, l. 11. Veltveebile 5.40 rbl., allohvitserile 4.20 rbl., reamehele 2.70 rbl. hõbedas.
17. Freiherr vom Stein. Op. cit. - Bd. IV. - S. 26, 41 ff.
18. Droysen J.G. Das Leben des Feldmarschalls Grafen Yorck von Wartenburg. - 1851. - Bd. I. - S. 366; Förster Fr. Sechs Jahre Preußischen Geschichte. 1807 - 1812. - 1856. - B. - S. 731.
19. Quistorp B. v. Op. cit. - S. 29; Kloock E.-U. Op. cit. - S. 26. Pihkvas korraldas asja major v. Chasot, Jaroslavlis kapten v. Kursell.
20. Quistorp B. v. Op. cit. - S. 13 - 14 ff.
21. Arndt E.M. Meine Wanderungen ... - S. 18.
22. Барон Штейн. - С. 457.
23. NSVL SARKA, STF, s. 3591, l. 5-5p; f. 15 998, nim. 1/181, pakk 1, s. 1, 2. osa; Kloock E.-U. Op. cit. - S. 30. Ei saa nõustuda Kloocki voluntaristliku väitega, et taudi levimine oli Oldenburgi hertsogite poliitika tagajärg.
24. ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv (RAKA), f. 291, nim. 1, s. 2837.
25. NSVL SARKA, STF, s. 492, l. 15:
26. Samas. - l. 26.
27. Quistorp B. v. Op. cit. - S. 26 - 27.
28. Кутузов М.И. Документы. - М., 1956. - Т. V. - С. 12 - 13, 26.
29. Quistorp B.v. Op. cit. - S. 30; Arndt E.M. Meine Wanderungen ... - S. 15; Baron Georges Wrangell. Baltische Offiziere im Feldzuge von 1812. - Reval,

- 1912; /F.B./ Liv-, Kur-, Estländer als Offiziere in den Kriegen 1812 - 1815 // Baltische Monatschrift. - 1912. - Bd. 74, H. 7/8, Juli/Aug. - S. 35 - 69; Поход русской армии. - С. 436 - 437.
30. Поход русской армии. - С. 432.
31. Kindral v. Boyen meenutab ekslikult, et Leegioni organisatsiooni eeskujuks võeti reformijärgsed preisi põhimõtted: vt. Boyen H.v. Erinnerungen. 1771 - 1813. B. /1953/. - S. 435.
32. Quistorp B.v. Op. cit. - S. 38. Arentschildi et-tepanekuid varustuse kohta vt.: NSVL SARKA, STF, s. 3591, l. 1 - 2.
33. Поход русской армий. - С. 433.
34. Там же. - С. 21.
35. Quistorp B.v. Op. cit. - S. 47 - 48.
36. Внешняя политика России (ВНР): Документы Русского Министерства иностранных дел. Сер. I. - М., 1970. - Т. 7. - Док. 55. - С. 133, 136.
37. Мартенс Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. - Спб., 1885. - Т. XI. - С. 180 - 187; ВНР. Сер. I. - Т. 7. - С. 281.
38. NSVL SARKA, STF, s. 3591, l. 12p, 19-20. Hertsogi nimetatud Reichenbachi konventsiooni all tuleb mõista lepingut, milles liitlased kooskõlastasid üldjoontes Suurbritannia poolt antava rahalise abi jaotuse. Hannoverist räägib hertsog seepärast, et rahad Leegionile pidid laekuma sealsetest Briti krooni valdustest.
39. NSVL SARKA, STF, s. 492, l. 38.
40. Samas. - L. 111-111p.
41. NSVL SARKA, STF, s. 492, l. 112-112p. Kahjuks pole Tallinna linnaarhiivis sündmuse kohta säilinud mingeid materjale. Leegionäride kokkupuudetest linnaelanikega Tallinnas ja Helsingis vt.: samas, f. 15998, nim. 1/181, pakk 1, s. 1, 1. osa; pakk 2, s. A, 4. osa.
42. Samas, STF, s. 492, l. 133-134.
43. Samas, f. 15998, n. 1/181, pakk 1, s. 1, 1. ja 2. osa.
44. Quistorp B.v. Op. cit. - S. 44 - 47; Venzky G. Op. cit.
45. NSVL SARKA, STF, s. 492, l. 133-134.
46. Samas. - S. 3654, l. 5-9p; s. 492, l. 59; Сборник РЮ. - Т. 133. - С. 518 - 520; Поход русской армии. - С. 434 - 436.
47. ENSV RAKA, f. 291, nim. 1, s. 2807, l. 20, 21-21p.
48. Quistorp B.v. Op. cit. - S. 44-47.
49. Roos H.v. Mit Napoleon in Rußland. - Stuttgart, s.a. - S. 237 - 238.
50. ENSV RAKA, f. 291, nim. 1, s. 2817, l. 2.
51. NSVL SARKA, STF, s. 492, l. 49.
52. Läti NSV RAKA, f. 3, nim. 4, s. 271, l. 2.
53. Läti NSV RAKA, f. 3, nim. 4, s. 271, l. 3-4p.
54. Samas, l. 11.

55. Samas, l. 13-13p.
56. ENSV RAKA, f. 1003, nim. 1, s. 124, l. 5p.
57. Quistorp B.v. Op. cit. - S. 49.
58. Miitavi valiti Leegioni koondumispunktiks v. Steini ettepanekul jaanuarist 1813. a. - NSVL SARKA, STF, s. 3591, l. 3.
59. Поход русской армии. - С. 438.
60. Quistorp B.v. Op. cit. - Beilage N 14. - S. 279 ff.
61. Кутузов М.И. Документы. - Т. V. - С. 352 - 353, 429.
62. Фадеев А.В. Указ. соч. - С. 271.
63. Venzky G. Op. cit. - S. 175 - 177.

ФОРМИРОВАНИЕ РУССКО-НЕМЕЦКОГО ЛЕГИОНА В ЭСТОНИИ В 1812 - 1813 гг.

Р. Хельме

Резюме

До сих пор на изучение этого вопроса обращено мало внимания. Первая полная история легиона (Квисторп Б.Ф., 1860) устарела. Труд историка ФРГ Т. Венцки (1966) основан на слишком одностороннем архивном материале. Историки ГДР (Г. Камницер 1953, Э.-У. Клоок 1954) не прибегли к материалам советских архивов. Советские исследователи А.В. Фадеев (1964) и Б.С. Абалихин (1968) обращались с архивными документами своевольно, давали неточные ссылки и поэтому в их статьях допущено много ошибок. В сборнике документов "Поход русской армии против Наполеона в 1813 г. и освобождение Германии" опубликованы важные для истории легиона документы, но большинство ссылок на их местонахождение оказываются неверными. Ученые Эстонии и Латвии данной темы не касались. Источниками для настоящей статьи служили фонды Центрального военно-исторического архива и исторических архивов Эстонской и Латвийской ССР, а также литература.

В начале Отечественной войны 1812 г. в России был образован Комитет по немецким делам. Туда вошли Петер Ольденбургский, К.Ф. Штейн, Э.М. Арндт и представители России. Одной из целей деятельности комитета было создание Русско-немецкого легиона. Для этого в рядах немцев наполеоновской армии развивали пропаганду и призывали их к дезертирству. Попытки русских заставить крупные прусские части перейти на их сторону не увенчались успехом. В основном легионеры были завербованы из числа военнопленных. Депо были заложены в Киеве,

Пскове и Ярославле. Местом формирования стал Ревель (Таллин). Там были созданы кадры двух пехотных батальонов, гусарского полка и техподразделения. В легион были командированы некоторые офицеры от русской армии; в него вступило также много прибалтийских немцев, трудно было с деньгами и оружием.

14 октября легионеры (1424 чел.) были переведены в Финляндию, где они дислоцировались до февраля 1813 г. Потом они были переброшены в Нарву и Валку, а оттуда в Митаву и Кенигсберг. Были созданы еще 5 батальонов и гусарский полк. Находясь на территории Эстонии и Финляндии, легион приносил населению дополнительные издержки (особенно в Ревеле и Валке). Случались стычки между легионерами и горожанами (в Ревеле и Гелсингфорсе).

В апреле 1813 г. в легионе насчитывалось 4244 чел., а позже - около 5000. Командиром назначили ген. Д.Г.Т. ф. Вальмодена. Легион сражался в Гольштейне и в Голландии и завоевал сильного боевого соединения. В его рядах находились известный теоретик К.Ф. Клаузевиц и др. прогрессивно настроенные офицеры.

В апреле 1815 г. легион был распущен.

Созданием легиона было поставлено начало русско-немецкому боевому содружеству, которое достигло своей вершины в Освободительной войне германского народа в 1813 г.

OBER DIE FORMIERUNG DER RUSSISCH-DEUTSCHEN LEGION IN ESTLAND (1812 - 1813)

R. Helme

Zusammenfassung

Diesem Thema ist bisher nur wenig Aufmerksamkeit geschenkt worden. Die erste vollständige Geschichte der Legion (B. v. Quistorp 1860) ist bereits veraltet. Die Arbeit von G. Venzky (1966) einer der Historiker der BRD erleidet unter der Gleichförmigkeit des Quellenmaterials. Geschichtswissenschaftler der DDR (H. Kamnitzer 1953, E.-U. Kloock 1954) haben nicht die Archive der UdSSR ausgewertet. Die Sowjetischen Forscher A. Fadejew (1964), B. Abalichin (1968) und W. Babkin (1975) haben von Archivalien willkürliche Gebrauch gemacht, irrige Verweisungen angegeben; ihre Aufsätze enthalten mehrere Fehler. Die Dokumentensammlung "Der Feldzug der russischen Armee gegen Napoleon im Jahre 1813 und die Befreiung Deutschlands" (1964) bringt wichtige Urkunden bezüglich der Geschichte der Legion, jedoch ist die Mehrheit der Archivverweisungen nicht stichhaltig. Estnische und lettische Historiker haben sich mit dem Thema nicht befaßt. In vorliegenden Aufsatz wird unter Vermeidung der bisherigen Fehler die Geschichte der Formierung der Legion präzisiert. Die Grundlage dazu bieten die Materialien des Zentralarchivs für Kriegsgeschichte der UdSSR und der historischen Archive der Estnischen und Lettischen SSR sowie die Sachliteratur.

Zu Anfang des Vaterländischen Krieges von 1812 wurde in Rußland das Comité für deutsche Angelegenheiten gebildet (Peter Herzog v. Oldenburg, K. v. Stein, E.M. Arndt, Vertreter der russischen Regierung). Eine der Aufgaben der Comité war die Bildung einer antinapoleonischen Russisch-Deutschen Legion. Durch Propaganda wurden die in der Großen Armee Napoleons dienenden Deutschen zur Fahnenflucht bewogen; bei Riga wurden Unterhandlungen mit Preußen eingeleitet. Das überwiegende Kontingent der Legion wurde jedoch unter den Gefangenen erworben. In Kiew, Jaroslawl und Pskow wurden Depots eingerichtet. Als formierungsort der Legion diente Tallinn (Reval). Dort wurden die Kader zweier Bataillonen, eines Husarenregiments sowie der technischen Einheiten zusammengestellt. Im Oktober zählte die Legion 1.424 Mann. Auch Offiziere der russischen Armee (insbesondere Baltischdeutsche) wurden der Legion zugewiesen. Später dienten als formierungsorte Finnland (Oktober 1812 - Februar 1813), Narwa und Walga (Februar 1813), Mitau (Jelgava), Königsberg und Berlin (März - April 1813). Es wurden noch weitere fünf Bataillonen und ein Husarenregiment gebildet. Die Formierung der Legion in Estland, Lettland

und Finland bürdete der Bevölkerung zusätzliche Pflichten auf (besonders in Tallinn und Walga). Vieleorts entstanden Zwistigkeiten mit den Stadtbürgern.

Im April zählte die Legion 4.244, nacher bis ca 5000 Mann. Zum Befehlshaber wurde General L.G.T.v. Waldmoden genannt. Zur Legion gehörte auch der große Kriegstheoretiker C.v. Clausewitz. Die Legion kämpfte in Holstein und Niederlanden und wurde 1815 aufgehoben.

Die Formierung der Legion ist als Grundlage der russisch-deutschen Waffenbruderschaft einzuschätzen, deren Höhepunkt im deutschen Befreiungskrieg von 1813 erfolgte.